

УДК 780.614.13.071.4Хоткевич

Ольга ЧЕПЛЬ, викладач Полтавського фахового коледжу мистецтв імені М. В. Лисенка, член Національної спілки композиторів України

ВНЕСОК Г. М. ХОТКЕВИЧА В РОЗВИТОК БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА НА ПОЛТАВЩИНІ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано визначну роль Г. М. Хоткевича у становленні бандурного мистецтва в полтавському регіоні на прикладі створення місцевої капели бандуристів, фундаторами якої були В. А. Кабачок, Ф. М. Попадич і В. О. Щепотьєв.

Ключові слова: *Г. М. Хоткевич, В. А. Кабачок, бандурне мистецтво, доба українського ренесансу початку ХХ століття.*

Початок ХХ століття відзначено ствердженням української самосвідомості, масштабною розбудовою української культури, вивченням і відродженням національних музичних традицій, біля витоків яких були видатні митці України, зокрема Гнат Мартинович Хоткевич (1877-1938) – письменник, історик, мистецтвознавець, етнограф, композитор і бандурист, педагог, художник, інженер, театральний і суспільно-політичний діяч.

Життєвий і творчий шлях Г. М. Хоткевича досліджували Л. Я. Івахненко [3], В. І. Кізченко, Р. Г. Коломієць, М. І. Крячок, І.Л. Михайлин, А. А. Савельєв, Н. О. Супрун [7] та ін. Незважаючи на потужну джерельну базу, поза увагою мистецтвознавців залишилась діяльність митця щодо розвитку бандурного мистецтва на Полтавщині, започаткованого В. А. Кабачком (1892-1958 рр.).

Мета статті – проаналізувати роль Г. М. Хоткевича у створенні та становленні Полтавської капели бандуристів.

Основним середовищем бурхливої діяльності Г. М. Хоткевича був його рідний Харків – великий політичний і культурний центр Слобожанщини. Здобуваючи освіту, юнак самотужки оволодів грою на бандурі, спостерігаючи на харківських вулицях за грою сліпих бандуристів. Коли за участь у політичних демонстраціях студента Хоткевича було вислано з міста, його як соліста запросив до свого хору М. В. Лисенко. Саме з виступів у хорі Лисенка розпочався шлях Хоткевича як бандуриста-професіонала.

1899 р. в Харкові відбувся XII Археологічний з'їзд, до виступу на якому Г. М. Хоткевич зібрав кобзарів і лірників з усієї України, уклав і керував концертною програмою, виступав як бандурист і вчений. У теоретичній доповіді митець відстоював ідею збереження кобзарської спадщини. Думка про те, що кобзарі – носії української ментальності, волелюбних прагнень народу – стала наріжним каменем його просвітницької діяльності, спрямованої на пропаганду українського кобзарського мистецтва.

Через політичні репресії Г. М. Хоткевич 1905 р. мешкає в Галичині, де розпочинає шлях літератора (пише повість про О. Довбуша «Камінна душа») та

режисера (створює Гуцульський театр). Захоплення працями В. Б. Антоновича та М. С. Грушевського дозволяє йому визначити концептуальні ідеї власної творчості: історія України, боротьба за її державність (тетралогія «Богдан Хмельницький», початок тетралогії з життя Т. Шевченка «З сім'ї геніїв»). Плідна літературна, театральна та просвітницька діяльність стала підґрунтям у справі популяризації бандури, якій митець присвятить подальші роки життя.

Музикант активно гастролює з виконанням українських народних пісень, спіткавши славу бандуриста-віртуоза: «Його таланту Шаляпін та Лисенко аплодували стоячи» [5]. 1909 р. у Львові вийшов друком перший «Підручник гри на бандурі» педагога-митця. Н. О. Супрун наголошує: «Перу Г. Хоткевича належать підручники гри на бандурі 1909, 1929, 1930, 1931 років видання» [7, с. 88].

У 1910-1920-х рр. у містах України виникають численні осередки кобзарського мистецтва. Так, 1918 р. в Києві бандурист-віртуоз Василь Ємець за сприяння гетьмана П. Скоропадського організував капелу бандуристів. 1919 р. Кирило Стеценко склав Проект кобзарської школи. У стінах Музично-драматичної школи імені М. Лисенка лунала бандура. 1925 р. у Полтаві створено капела бандуристів під орудою В. А. Кабачка.

Із 1917 р. в Харкові саме Г. М. Хоткевич популяризує кобзу та бандуру. У Харківському музично-драматичному інституті митець стає викладачем класу бандури (1926-1932 рр.) [3]. Маючи 35-річний досвід вивчення бандурного мистецтва, він переймався професійним розвитком «бандури та її культури у трьох напрямках: удосконалення інструмента і вироблення типових його зразків...; створення в умовах офіційних навчальних закладів ... нової моделі бандурного виконавця – зберігача... традицій і популяризатора сучасного... репертуару; ...функціонування бандури в... художньо-сценічних формах...» [7, с. 90].

Тож, музикант великого масштабу, концептуального мислення і багатих просвітницьких прагнень міг реалізувати свої ідеї лише разом з однодумцями. Зупинимось на обставинах взаємодії двох музикантів-подвижників – Г. М. Хоткевича та В. А. Кабачка.

1925 р. на хвилі підготовки до відкриття в Полтаві пам'ятника Т. Г. Шевченку за ініціативи професора В. О. Щепот'єва та диригента Ф. М. Попадича було започатковано капелу бандуристів із 13-17 освічених виконавців. Керівником її став випускник Полтавського музичного училища Володимир Андрійович Кабачок. Капеляни наполегливо студіювали теорію музики та сольфеджіо, оволодівали мистецтвом гри на бандурі. 1928 р. професор Володимир Щепот'єв звернувся з листом до авторитетного харківського митця Г. М. Хоткевича з прохання стати куратором Полтавської капели бандуристів [7; 8].

Із цього часу режим роботи капели був таким: раз на тиждень В. А. Кабачок із будь-яким студійцем їхали в Харків «до Хоткевича». Так Гнат Мартинович отримав можливість особисто працювати з кожним учасником капели. Сам же він раз на місяць відвідував Полтаву для проведення загальних репетицій. Внесок Хоткевича в роботу Полтавської капели був надзвичайним: він розробляв навчальну програму роботи студії, інструктував, komponував репертуар (думи, історичні, побутові пісні). Митець поновив принцип розподілу бандур на оркестрові групи (що викликало відповідні принципи оркестровки), переймався

проблемами узгодження вокалу і супроводу, створював репертуар (зазначимо, що Хоткевич – талановитий композитор, автор 180 творів, зокрема, 69 п'єс для бандури). Музиканти перейшли на складнішу, «хоткевичівську» техніку бандурної гри (ліва рука більш активна, грає на приструнках, задіяні всі 10 пальців). Полтавська капела бандуристів робила неабиякі успіхи, оцінені в українському мистецькому просторі.

У 1929 р. колектив Полтавської капели бандуристів запросили до Харкова, де спеціальна Державна комісія на чолі з композитором П. О. Козицьким... присвоїла їй звання «Зразкова державна капела бандуристів України» [2, с. 7]. 1934 р. капела тріумфально гастролювала країною та дала 250 концертів. У програмі колективу були твори М. В. Лисенка, В. М. Верховинця, К. Г. Стеценка, Г. М. Хоткевича, обробки народних пісень В. А. Кабачка.

У 1930-х рр. капела продовжувала невтомно працювати, долаючи неабиякі труднощі. А їх було чимало. На хвилі боротьби з «націоналізмом» влада стала витискати кобзарів і лірників з міської території, прирівнюючи їх до... жебраків. Широко відома кривава розправа в грудні 1930 р. над 337 сліпими музикантами – «розстріляний з'їзд бандуристів» [4; 6]. Заборона на українські пісні, на «націоналістичні» твори М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, М. Д. Леонтовича поширювалася й на професійні колективи (цим розпоряджався «репертуарний комітет»).

Попри всі перешкоди, Полтавська капела бандуристів за 10 років діяльності перетворилася на професійний колектив із великим і розмаїтим репертуаром, із високим рівнем виконавської майстерності та народними традиціями, яких дотримувалися В. А. Кабачок і Г. М. Хоткевич.

1935 р. Полтавську капелу бандуристів об'єднали з Київською, перетворивши на «Українську державну зразкову капелу бандуристів». Отже, саме Київська і Полтавська капели бандуристів «стали мистецькою лабораторією, головним центром кобзарства в Україні» [1, с. 122].

Подальша доля капели – тема окремого дослідження. Повернемося до біографій фундаторів капели – В. А. Кабачка та Г. М. Хоткевича, які в умовах тоталітарного сталінського режиму виявилися сумно схожими і показовими для тієї репресивної історичної доби.

«З бандурою на Голгофу» [1] пішов В. А. Кабачок. Заарештований 1934 р., він був після звільнення заарештований органами КДБ вдруге 1937 р. Декілька років провів музикант у виправних таборах і вільному поселенні. Лише 1945 р. митець зміг повернутися в Україну та викладати в навчальних закладах Києва.

Трагічною виявилася доля Г. М. Хоткевича. Невтомний просвітителю продовжував активно працювати в Харкові, поповнюючи свою творчу спадщину (сотні літературних творів, фундаментальні дослідження «Музичні інструменти українського народу», «Конспект програм пересувних етнографічних концертів народів Росії», записи пісень, зібраних на Харківщині та Полтавщині). Безпрецедентною є «науково-теоретична, інформаційна, музично-етнографічна та систематико-класифікаційна цінність» [8, с. 63] наукового доробку Г. Хоткевича. Він популяризував твори сучасних українських композиторів, створив Квартет бандуристів, 1937 р. знявся в кінофільмі «Назар Стодоля» в ролі сліпого кобзаря.

Терпінню влади настав кінець, коли Хоткевич виступив із статтею, де засудив Переяславську згоду, що призвела до поневолення України. Це було

інтерпретовано як прояв «буржуазного націоналізму». Фіналом драми утисків, заборон і принижень став арешт митця в лютому 1938 р. і його страта того ж року.

Учні Г. М. Хоткевича по всьому світу несуть славу Вчителя. Міжнародний конкурс виконавців на народних інструментах імені Г. Хоткевича з 1998 р. проводиться в Харкові. Реконструйовану Хоткевичем «старосвітську» бандуру (22-струнну, з дерев'яними кілками) виготовляють сьогодні в Канаді, а «харківську» бандуру (з кілками внизу та механізмом посередині) демонструють українці з міста Торонто. У Канаді та Австралії існують капели, які носять ім'я Гната Хоткевича. В Полтаві одна з вулиць названа на честь видатного митця. В Полтавському фаховому коледжі мистецтв імені М. В. Лисенка традиції В. А. Кабачка та Г. М. Хоткевича продовжують викладачі по класу бандури й ансамбль бандуристів «Любава».

Отже, дослідження обраної теми дозволяє розширити уяву про добу українського відродження початку ХХ ст., заглибитись у вивчення творчих взаємозв'язків видатних поборників української національної ідеї, усвідомити визначну роль Г. М. Хоткевича в розвитку бандурного мистецтва на Полтавщині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воропаєва І. З бандурою на Голгофу: життєві терни В. Кабачка. *Рідний край*. 2001. № 2. С. 121-123.
2. Єрмак О. «Бандуристе, орле сизий». *Трудова Полтавщина*. 2009. 23 січня. С. 7.
3. Івахненко Л., Баштан С. «Бандуристе, орле сизий...». Київ : Муз. Україна, 1993. 136 с.
4. Литвин Л. «Які скарби були...»: Літературно-музичний журнал, присвячений пам'яті Гната Мартиновича Хоткевича. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2007. № 9-10. С. 142-148.
5. Пасюта А. «Його таланту Шаляпін та Лисенко аплодували стоячи...». *Комсомольская правда*. 2008. 14 октябрю. С. 4
6. Проскурня А. Зламана доля полтавського бандуриста. *Вечірня Полтава*. 2011. № 48, С. 6.
7. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич – музикант: музично-теоретичне дослідження Рівне : ЛІСТА, 1997. 280 с.
8. Хай М. «Музичні інструменти українського народу» Гната Хоткевича. На шляху до сучасних систематикологічних дискурсів. *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 3. С. 58-66.